

հն, և այդ օրէնքը բացորոշապէս կը ճանչնայ Կաթողիկէ եկեղեցիին Նուիրապետութիւնը, ինչ որ կը մերժէ ֆրանսական շօրհնքը:

Գաղով ա՛յն տարեկան յայտարարութեան, զոր պաշտառութիւն կիրառութեան համար օրէնքը կը պահանջէ, իրաւացիօրէն փափաքուած օրինական ամէն պատկառութիւն չընծայեր: Սակայն, — հոգ չէ թէ ակզբունքով եկեղեցիներու մէջ հաւատացեալներու գումարումը չունենայ հանրային գումարումներու յատուկ օրէնսդրական տարբերութիւն ոչ մին և թէ անխորհուրդ պիտի ըլլայ ուղի զանոնք անոնց նմանցներ, — աւելի մեծ չարիքներ զգուսնալու համար, եկեղեցիին կրնար մըլուսիլ այդ յայտարարութիւնը թոյլատրելու: Բայց հաստատուով որ «Ժողովուրդայեան կամ Տեղապահը գոյութիւն չպիտի ունենան այլեւս» իր եկեղեցիին մէջ ճայ միայն առանց իրաւագործական տիպոսի անորոշութեան, թէ ան իրաւունք չպիտի ունենայ վարչական ուժ զբաղուելու տարեկան, կրնայ պաշտօնականները, նոյն իսկ իրենց պաշտօնութեան շրջանին մէջ ենթարկուած են այնքան տարածում և նուազագոյնութեան մը որ, նմանօրինակ պարագայներու մէջ, յայտարարութիւնը այլեւս ընդունելի չի կրնար ըլլալ:

Կը մնայ երկու խորհուրդարաններէն վերջերս քուէարկուած օրէնքը:

Եկեղեցական հաստատութեան տեսակետով, այս օրէնքը զբաւման օրէնք մըն է և եկեղեցիին թաղանթը ի զուտ հոնած է: Ինչու իր Անմահ Հիմնադիրը աղքատ ծնած ըլլալ մտերմ մը մէջ և աղքատ մեռած թաղ մը վրայ, թէեւ եկեղեցիին ինքն ալ իր օրրանին աղքատութիւնը ճանչցած ըլլալ, իր ձեռքերուն մէջ ունեցած հարստութիւնը իսկապէս իրեն չպատկանի, սակայն ոչ ոք իրաւունք ունի զայն կողմնակալու: Այս սեփականութիւնը որ անվիճելի է ամէն տեսակետով, արդէն հաստատուած գոյութեան վաւերացումն է: Կեանքաւար չէր կրնար զայն բռնաւորել:

Պաշտառութիւն կիրարկման տեսակետով, այս օրէնքը անկարգութիւն կազմակերպեց: Ինչ որ իրապէս կը հաստատուէ, անստուգանքութիւն և հանձնքն է: Անստուգանքութիւն՝ երբ կրօնական շինքերը իրենց բուն նպատակէն տարբեր գործածութեան ենթակայ, և մինչ այս մինչ այն արամադրութեան տակ պիտի ըլլան, և ոչ թէ կղերիկ և հաւատացեալներուն: Անստուգանքութիւն՝ երբ անոնք պիտի վարչութիւն իրենց, և որչափ ժամանակի համար Պայմանները կանոնաւորող վարչական իրաւախօսը հոյակապօրէն անհաստատ կը դառնայ: Պաշտառութեան համար այնքան զանազան կացութիւններ կան Յորանայի մէջ, որքան համայնք: Ամէն թեմի մէջ, քահանայ թաղապետական իշխանութեանց կամքին ենթարկուած է, և Կեանքաւար երկրին մէկ ծայրէն մըլտը վեճը ունի կարծես կազմակերպուած վիճակ մը: Միւս կողմէ, պարտաւորութիւն կայ ամէն յանձնառութեան, նոյն իսկ ամէնէն ծանրերուն դէմ դնելու, և միեւնոյն ժամանակ, պէտքերը հոգալու հասոյթներուն մասին արակոնեան սահմանաւորում մը: Այսպէս, երկէ ծնած այս օրէնքը անհամար և խիստ քննադատութիւններու տեղի տուած է արդէն քաղաքային ամէն կուսակցութեան և կրօնական ըմբռնումներու պատկանող մարդոց կողմէ անխորաքար, և այդ քննադատութիւնները միայն պիտի բաւեն անոր դատաստանին:

Մեր այս բոլոր իշխանութիւններէն շէրիքն է հաստատել, գերադասելի Եղբայրներ և ամենասիրեցեալ Որդիներ, թէ այս օրէնքը կը ծանրացնէ իսթանբուլ օրէնքը, և թիւք այն օրէնքն է վեր միայն զայն կը մերժենք: Մնաց որ, ի զոր իրենց շինած օրէնքները առաջ մղելու անօգուտ պէտքերն մէջ դնելէ ետք Մեզ,

— տեսնելով չարիքները որ բերած էին հայրենիքին վրայ, — կը ջանան չիթթեցնել հանրային կարծիքը և այս չարիքներուն պատասխանատուութիւնը ձգել Մեր վրայ: Սակայն իրենց այս փորձը չպիտի յաջողի:

Գաղով մեղի, Մեր պարտականութիւնը կատարեցինք, ինչպէս ամէն ուրիշ Առաքելական Բանաւորապետ պիտի կատարէր: Բարձր պարտաւորութիւնը զոր Երկինք հանձնեցաւ աւր Մեզի, հակառակ Մեր անկարողութեան, և Գործառնի հաստատել ինքն իսկ, հաւատքը զոր կը պաշտէ Մեզի հետ, Մեզի ցոյց կուտար մեր ընթացքը: Այսպէս չէինք կրնար չարիքի, առանց Մեր խիղճը ոտքերու տակ ձգելու, առանց Մեր ըրած երդումին գործելու, որ ըրած ենք Ս. Պատրիարքի Աթոռին վրայ բարձրանալով, և առանց բռնաբարելու կաթողիկէ Նուիրապետութիւնը, հիմ մը՝ որ դրուած է եկեղեցիին մեր Ս. Յիսուս Գործառնի կողմէ:

Հեռեւեար, առանց վախի կ'սպասենք պատմութեան վճիռին: Ան աչքերը անշարժօրէն յառած՝ պաշտպան Աստուծոյ գերազոյն իրաւունքներուն վրայ, պիտի ըսէ ամէն ինչ: Մենք չենք ուղած նուազանց լաւապէս իշխանութիւնը, ոչ ալ պայքարել կառավարական ձեռք մը դէմ, բայց ուղած ենք պահպանել Տէրն մեր Յիսուսի Գործառնի անշուշտիքի գործը: Պատմութիւնը պիտի ըսէ թէ՛ Մենք ձեզ պաշտպանած ենք Մեր անհուն գործովն ընդ որ ուսումը, ո՛վ սիրեցեալ Որդիներ: Թէ ինչ որ պահանջեցինք և կը պահանջենք եկեղեցիին համար, որուն երկրագոյն աղջիկը և ամբողջարար մասն է Ֆրանսական եկեղեցիին, յարգանքն է Նուիրապետութեան, անբռնաբարելութիւնը իր գոյգործուն և ազատութիւնը. և եթէ իրաւունք տրուէր Մեր խնդրանքին, կրօնական խաղաղութիւնը չպիտի վրձնվէր: Յորանայի մէջ և թէ ան օրը որ զայն բաղաւաղի այս խաղաղութեան յոռի դարձում, ամէն բան կարգի պիտի մտնէ: Պատմութիւնը վերապէս պիտի ըսէ թէ Մենք չենք վարանած ձեռքի ընթել թէ անձնաւորութեան ժամը հնչած է ամէն բանէ առաջ աշխարհի իրեցեւելու համար որ մարդս այս աշխարհի վրայ պէտք է անուցանէ աւելի բարձր մտազարգացման, քան այս կեանքին անցաւոր պատահական նստութիւնները, և թէ գերազոյն ուրախութիւնը կամայ կամայ և գերաւորականօրէն կատարուած պարտաւորութիւնն է, և այսուհի ամէն բանի դէմ Աստուծոյ պատուած, սիրուած և ծառայուած կ'ըլլայ:

Վասն որ Անարատ Կոյսը, Բանին Մայրը, Հոգւոյն Սրբոյ Հարցը՝ Ամենասուրբ և Պաշտելի Երրորդութիւնէն ձեռքի համար պիտի ստանայ լաւագոյն օրեր, իր կանխադրեալ փոթորիկին յաջորդող անդորրութեան, որուն Մենք հաստատ համոզումը ունինք, Մեր հոգիին խորին ձեռքի կուտանք Մեր Առաքելական Օրհնութիւնը, ձեռքի, գերադասելի Եղբայրներ, ինչպէս նաեւ ձեր կղերիկ և բարձր Յորանայի ժողովուրդին:

Տրուած Հռոմի մէջ, Ս. Պատրիարք մօտ, Աստուծոյ յայտնութեան օրը, 1907 Յուն. Եփեսոս, Մեր Հովնապետութեան չորրորդ տարին:

ՊԻՈՍ Ժ. ՊԱՊ

ԾԱՆԴԵԱՆ ԶԱՅՆԱԽՈՐՆ Ի ԶՄԱՆԻ

11 ՅՈՒՆԻՈՒՄ 1907 Ն. Տ.

Յունիս 1890, երբ զուգարեցաւ Պատրիարքական Սեբեղագոյնի Գործառնի, հրաւիրուած էր ի մասնաւորի Ջովաննիս Նաեւ Անդրեաս Գերապաճաւ Աղեղանաւորան, վարելու նոյն ժողովոյն Դիւանապետութեան պաշտօնը: Ստեփանոս Ա. զարեան երանալիշատակ Հայրապետին զրուցութիւններն առ Վանս. Կուսակալն էին:

բանանու վաստ բաշտ և առ Արեւ. Առաքելական Նուիրակն Սուրբոյ, կը վկայեն թէ ինչպէս վարեց նա նոյն ծանր գործը ըստ ամենայն մասանց:

Նոյն ժողովքին մէջ արուեստան շատ մը որոշումներ. խօսք եղաւ նաեւ եկեղեցական երգոց վրայ, ինչպէս նաեւ մինչեւ հիմա ի գործածութեան եղած աղագի աղագի արուեստականաց նկատմամբ: Տես նուեցաւ թէ պէտք կար նորերու: Ուստի և պատշաճ դատուեցաւ ի գործ դնել զայն, որ որ կարելի է, առանց դժուարութեան ըստ խոհեմութեան սեղական Առաջնորդաց: Արդէն Մարաշ և Մալաթիա սկսած էին գործածել փոքր նուագարաններ եկեղեցական արարողութեանց մէջ: Նոյն յանձնեց երանալիշատակ Հայրապետը նաեւ Աղեղանաւորան Գերապ. ին որ գործադրէ Ջովաննի մէջ:

Սրեք չորս տարի առաջ բերուեցան Գաղղիային երկու նուագարաններ. մին մեծագոյն՝ եկեղեցւոյ համար և միւսը փոքր՝ ուսման գործածելու:

Թէպէտ ասոն ասոն անով երգուեցան Համարին քայլերդն և այլ երգեր, բայց եկեղեցւոյ մէջ անգամ մը միայն մուտ զտած էր, երբ Յունիկի առթիւ Մարտին Պատրիարքին փոխանորդ Արք. Զայնաւոր Պատարագ մատուցել Ջովանն:

Ասոր վրայ մեր աշակերտաց ճիշդ աւելցաւ, և փոքր առ փոքր առաջ տարին Ս. Պատարագի հանդիսութիւնը նպատակաւ գաղղիներէն ուսուցիչ Յուսէփին: Վերջապէս 1906 Նոյեմբեր 10ին, առաջին փորձը եղաւ ընծայարանի նորակազմ մատուցում մէջ, որ նուիրակն է ի պատիւ Ս. Միքայէլի Հրեշտակապետի, և երկրորդին եկեղեցւոյ մէջ յաւուր Սրբոյն Անարեկի Առաքելոյ: Անոնք յաւուր թեմի փորձերէն, բայց յաջողութիւն դասն. ուստի որոշուեցաւ Միշտեան Զայնաւորը մեծահանգէս շքով կատարել:

Ըստ հաստատուած սովորութեան, Ժամերգութիւնը ծանր և բարեկարգ աւարտեւելն ետեւ, սկսաւ թափորը վանքին մեծ դահլիճէն, ուր շքեղ կերպով զգեստաւորեցաւ Անարդաբայ Ար. Արքեպիսկոպ. ընթերցալոյ ունենալով երկու Մ. Վ. ներ. սարկաւազութիւն կ'ընէին երկու երկուսուսարդ անկողնոյ: Դպրեք և աշակերտք զարդարեալ էին պատմութեան: Երկուսն էլ՝ երկու խալի՝ երկու մոմակալներու մէջ. զանգակները կը հնչէին բարձրաձայն: Վերջապէս խոր տպագործութիւն մը կը ձգէր ամենուն վրայ, դաշնակցելով նուագարանի զուգընթացութեամբ: Բազմաթիւ հանդիսատեսք լիովին զմայլած էին, և շատերը լսուեցան մեծամեծ գովեստներ, և ամէնքը գոհ էին:

Զենք ուղեր նկարագրել Ար. Հանդիսագրին վեհութիւնը, որ ամենուն վրայ պատկառանք կ'աղղէր. կամ պաշտօնէն իր անկարողութեան կարգաւորութիւնն, որ միշտ օրինակ բարի եղած է ամէն ուն. կնդրաց: Ս. Պատարագը խորհրդոյն վանք մտնելու համար վանքէն. ինչպէս նաեւ կատարուած արարողութիւնը կարգաւորեալ: Եկեղեցիին շքեղ կերպով զարդարուած էր, ջահեր. կանթեղներ կը փայլալայն բազմութեան, այլեւայլ զարդերով պնծած: Ժողովուրդը միտ կը դնէր անմահ Պատարագին մեծաւ պատկառանք. այո՛, ընդհանրապէս հայերէն չեն հասկնար, բայց ժամանակի երկարութեամբ այնպէս լաւ վարժած են մեր ծէսերուն, որ միշտ կը նախադասեն իրենց ինուն վրայ, որ աւելի ծանօթ դարձած է իրենց: Գիտեն արդէն ամէն արարողութիւնները թէ՛ Պատարագի և թէ՛ Ժամերգութեան. և մեծ միտքաւորութիւն կ'աղղէ իրենց ջերմեղանգը նուիրական ծէսերուն նկատմամբ. արդէն խնդրելի կէտն եւս այն է, հաւատացեալաց բարեպաշտութիւնը:

Պատարագէն ետեւ մեծ հանգչնով դարձան ի մեծ դահլիճն, ուր Ար. Արքեպիսկոպոսն հաւ մը խօսեցաւ, յորում

խնդրեց ի Տեսաւէ երկայն և յաջող կեանք վասն Վեհափառ և Օգոստոսփառ Ինքնա. կալ Սուրբան Ապառի Համար յաղթող խանի, և յոսկայս երգեցին նուագարանի ընկերակցութեամբ Համարին քայլերդն և յաւարան երգ. գոյեցին, «Բառնալարմ չօգ եաշա՛» Կայսերական աղօթքն. և ա. շակերտք կրկնեցին «Ամէն»:

Ջովան

ՈՒԴՐԱՏ

ՄԱՅՈՐ ԱՆՆԱ ԷՔՍԷՐՃԱՆԻ ՄԱՀՈՒՄՆԵ ԱՌԹԻԻ

... Խմբագիր,

Անարատ Յունիկեան Մայրապետաց քաղաքականական Մայր Աննա Էքսէրճեանի գոտեղ Ձեր ազգօգուտ լրագրոյն մէջ եւս կարդացինք: Սակայն զարմացեալ երբ յաջորդ թուով կարդացինք թէ շատերը կը մեղադրէին յիշեալ Միաբանութիւնը, կամ լաւ եւս Միաբանութեան արդի Մեծաւորութիւն իբրեւ թէ ինքը այսպիսի արդիւնալից Մայրապետ մը առանց որ և ինք մահադէտի և կամ առանց եկեղեցի մը իսկ փոխադրած ըլլալու թաղել տուած էր իբրեւ աննշան ոմն:

Սոյն խնդրոյն մէջ ամբողջովին անկողնակալ պիտի ըլլամ և ի մէջ պիտի բերեմ իմ խոնարհ կարծիքս, որ կարծեմ թէ ճշմարտութիւնն շատ հեռի պիտի չըլլայ:

Արդարեւ Մայր Աննա Էքսէրճեանի՝ ամէն դատակարգէ սիրուած և յարգուած էր, բայց ապահով և վստահ եմ որ շատ և շատ աւելի սիրուած էր իւր Միաբանա. կիցներէն, որոնք իբրեւ ճշմարիտ մայր կը սիրէին զինքը: Ուստի պիտի կարենաք երեւակայել առհասարակ իրենց զգացած ցաւը, երբ գրեթէ յանկարծակի տեսան թէ տխուր իրականութեան մը առջեւ Անարատ Յունիկեան Միաբանութիւնը խոնարհած էր իւր ճակատը: Կարի յոյժ վիճակը չը անշուշտ սիրեք, և պահ մը շուտեցան: Միաբանութեան Մեծաւորութեան հին սակայն իւր խորհրդականներէն ունեւ միասին մեռելաթաղի տխուր արարողութեան աւելի փայլ մը տալու համար, Կիրակի երկու օրոց կատարել յուղարկութեանը, և անմիջապէս, որքան մարդկօրէն կարելի եղաւ, ձեռագիր մահադէ զրկել տուաւ մայրաքաղաքին մէջ գտնուած Ար. Սպիտակպոստ և Գ. Փահլանայից և աշխարհական դատուն: Սա ալ ներկայ էի իբրեւ հրաւիրեալ. ներկայ էին այն ամէնքը որոնք հրաւերը ժամանակին ընդունած էին. արդարեւ շքեղ եղաւ յուղարկութեան հանդէսը, զոր լաւ կարգադրած էր Միաբանութիւնը: Եւ ինչու ուրեմն մեղադրել Մեծաւորութեան, երբ մեր բարեկամաց մահադէ ընդունելու համար անմեղադիր կ'ըլլանք, զիսկեք չիթթած և մոռցած պիտի ըլլանք ըսելով:

Ուստի, ... Խմբագիր, կէս դարէ աւելի զոյգութիւն մը ունեցող ազգօգուտ Միաբանութեան երբեք չեմ յաւակնիր վերադրել սոյնպիսի ենթադրեալ անպատեհութիւնը, այնու որ իրենց յամենայն լաւ անդեակ են պատշաճութեան օրինաց. և իբրեւ վերջին խօսք կը յաւելում թէ, եթէ երբեք Միաբանութիւնը փոքր ինչ ակամայ պակասութիւն մ'ալ գործեց նոյն տխուր առթիւ (զոր չեմ ընդունիր), այդ ալ պէտք էր մեղմացնել նկատողութեան առնելով իւրաքանչիւրին նոյն օրուան զգացած կսկիծը:

Իերա, 4 Յունուար 1907

Ի Է Զ Ա

Ապօրոման միատեղութիւն խիթմալ պուլմուշ օրան վէ հնչուի ճշմարտ վերմիշ օրանեան թաղարարաւոր միւնիթլէմ ապօրնէլէրմիթլին, ճշմարտ միւսարաւորաւորընը րէճա իւնիթլի:

[illegible]